

СПЕЦИФІКА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У МАЙБУТНІХ КОРЕКЦІЙНИХ ПЕДАГОГІВ

А Особистість корекційного педагога – найважливіший фактор роботи спеціальної школи. Сучасна система спеціальної освіти потребує педагога з високим ступенем внутрішньої свободи, яка дає змогу долати існуючі стереотипи і штампи, самостійно думати, мати різнобічні інтереси. Також у роботі корекційного педагога можна виділити: діагностико-корекційну, корекційно-розвивальну, корекційно-профілактичну, корекційно-виховну, навчально-корекційну діяльність. Ця багатогранність підпорядкована меті професійної діяльності корекційного педагога, а саме соціальній адаптації та інтеграції дитини з особливими освітніми потребами у суспільство.

Ключові слова: корекційний педагог, аномальна дитина, дитина з особливими освітніми проблемами, корекційно-реабілітаційна робота, професійна компетентність педагога, комплексна соціальна адаптація.

Vera Kupras. Специфика развития профессиональной компетенции у будущих коррекционных педагогов.

А Личность коррекционного педагога является важным фактором работы специальной школы. Современная система специального образования требует педагога с высокой степенью внутренней свободы, которая может преодолеть стереотипы и штампы, самостоятельно размышлять, быть всесторонне развитым. Также в работе коррекционного педагога можно выделить: диагностико-коррекционную, коррекционно-развивающую, коррекционно-профилактическую, коррекционно-воспитательную, учебно-коррекционную деятельность. Эта многогранность подчинена цели профессиональной деятельности коррекционного педагога, а именно социальной адаптации и интеграции ребёнка с особенными образовательными проблемами в общество.

Ключевые слова: коррекционный педагог, аномальный ребёнок, ребёнок с особенными образовательными проблемами, коррекционно-реабилитационная работа, профессиональная компетентность педагога, комплексная социальная адаптация.

Vera Kupras. Methods of the developing professional competence for the future correctional teacher.

S The personality of the correctional teacher is very important for the educational process at special school. Modern system of the special education demands a teacher with a high level of freedom, that is able to overcome stereotypes, to think independently and be highly developed personality. The diagnostic-correctional, correctional-developing, correctional-well-breading, teaching-correctional activity is very important in the working activity of the correctional teacher. All these parts of the correctional activity are oriented to the aim of professional work of the correctional teacher. It helps in the social adaptation and integration of the child with the special needs.

Key words: correctional teacher, child with the special needs, correction work, correctional teacher competence, complex social adaptation.

Постановка проблеми. Реформування системи корекційної роботи з аномальними дітьми створює нові виклики для системи підготовки корекційних педагогів. Забезпечення освітнього принципу комплексної соціальної адаптації та інтеграції дітей з психофізичними вадами здійснюється відповідними корекційними фахівцями. При цьому основний центр тяжіння у використанні освітніх концепцій та інструментів у формуванні корекційного простору для дитини з вадами розвитку знаходиться саме у діяльності та функціональних обов'язках корекційного педагога.

Реформування системи корекційно-реабілітаційної роботи з аномальними дітьми створює нові підходи до підготовки корекційних педагогів. Загальна і корекційна педагогіка надає виняткову роль особистості педагога, професійній діяльності педагога-дефектолога, професійній мобільності корекційного педагога. Не викликає сумніву й те, що вимоги до особистості й професійної діяльності корекційного педагога – особливі, оскільки об'єктом впливу цього спеціаліста є діти з особливими освітніми потребами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За

останні роки проведені дослідження, що спрямовані на вивчення особистості педагога, діяльності педагога-дефектолога, професійній компетентності корекційного педагога (І. Єременко, Г. Коберник, С. Миронова, В. Синьов, А. Селецький та ін.). Але спостерігається брак досліджень із вивчення корекційної мобільності та розвитку професійних компетенцій у майбутніх корекційних педагогів як особливих рис особистості вчителя спеціального навчального закладу.

Метою публікації є описання специфіки розвитку професійних компетенцій у студентів – майбутніх корекційних педагогів порівняно з педагогами загальноосвітніх шкіл.

Вклад основного матеріалу. Розвиток професійної компетенції корекційного педагога – це узагальнена характеристика професійної діяльності педагога, специфічний компонент педагогічної діяльності у сфері корекційної педагогіки, інтегративна якість, яка взаємодіє з навколишньою дійсністю, індивідуальні особливості, психофізичні характеристики та соціально-педагогічний досвід особистості.

Аналіз фахової літератури та практики засвідчує, що професійна компетенція корекційного

педагога у сукупності з глибокими професійними знаннями і вміннями набувають вирішального значення у результативності корекційної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Видатний український учений-дефектолог І. Єременко у своїх працях торкався проблеми особистості та професійної діяльності корекційного педагога. Учений вважав, що вчитель відіграє провідну роль у формуванні особистості дитини впродовж усього періоду перебування її у школі. І. Єременко дослідив, що учні з особливими освітніми потребами цінують у своєму вчителеві такі якості: любов до Батьківщини і відданість їй; активність; добре знання свого предмета й уміння його викладати у цікавій і доступній формі; педагогічний такт, справедливість, строгість; піклування про учнів; повагу до учня; твердий характер; зібраність, організованість; енергійність [3].

До складних професій відносив фах учителя-дефектолога професор А. Селецький. Виняткового значення він надавав покликанню вчителя, під яким розумів відданість улюбленій справі та постійне прагнення до вдосконалення: «Там, де немає покликання, там – байдужість і формальне ставлення до обов'язків» [10]. Необхідними якостями корекційного педагога вчений вважав: усвідомлення обов'язку й відповідальності; витримку й самовладання; терпіння і наполегливість; поєднання обачності й рішучості; доброзичливість; уважне і співчутливе ставлення до дітей. Учений також зазначав, що велике значення має особистість педагога, його моральні якості й педагогічна майстерність; негативними ж називав песимізм і скептицизм у роботі корекційного педагога.

Високі вимоги до корекційного педагога висувають В. Синьов та Г. Коберник. Вони зауважують, що йому належить вирішальна роль у підготовці учнів до самостійного трудового життя на основі корекції розвитку особистості дитини [6]. Учені вважають, що у процесі повсякденного ділового та неофіційного спілкування зі своїми вихованцями корекційний педагог має демонструвати високі зразки моральності, етичної та естетичної культури, організованості, громадянської зрілості.

О. Гонєєв, досліджуючи організаційно-педагогічні основи корекційно-педагогічної діяльності, дійшов висновку, що постать корекційного педагога посідає в ній чільне місце. Він вважає, що для реалізації своєрідних корекційних завдань у роботі з аномальними дітьми корекційному педагогові мають бути притаманні такі особистісні якості і властивості: емпатійність; психологічна компетентність; делікатність і тактовність; людяність і гуманність; милосердя; організаційні і комунікативні здібності; екстравертивність; висока духовна культура і моральність; соціальний інтелект; уміння бути цікавим для оточуючих і неформальним у робо-

ті з дітьми; спрямованість на інтереси, потреби і захист людської гідності дитини; вміння дотримуватися конфіденційності службової інформації і особистих таємниць вихованця; прагнення до постійного підвищення професійних знань; чесність, моральна чистота у професійних справах; дотримання етики у стосунках з людьми [2, с. 249].

Н. Назарова вважає, що корекційним педагогом може бути лише людина з особливим складом душі, яка гуманно оцінює роль людини з особливими потребами у сучасному світі [7]. На думку вченого, корекційний педагог має бути діяльним, енергійним, доброзичливим, тактовним, упевненим в успішній результативності своєї професійної діяльності. Оптимізм має посідати чільне місце у професійному світогляді педагога.

І. Подласий зауважує, що у корекційного педагога мають поєднуватися людські й професійні якості. До першої складової він відносить: людяність, доброту, терплячість, порядність, чесність, відповідальність, обов'язковість, щедрість, повагу до людей, моральність, оптимізм, урівноваженість, інтерес до вихованця, доброзичливість, стриманість, гідність, патріотизм, душевну чутливість. Необхідними професійними якостями називає: любов до дітей, працелюбність, працездатність, дисциплінованість, уміння визначати мету, організованість, наполегливість, майстерність, педагогічний такт, вимогливість, справедливість, почуття гумору, знання педагогічної теорії і дитячої психології, володіння методикою і передовими технологіями [8].

Н. Строгова довела, що успіхів у роботі з аномальними дітьми корекційний педагог досягає лише за умови, коли він вірить у позитивний результат своєї діяльності [11]. Вона зазначає, що педагогічний оптимізм допомагає йому долати труднощі в роботі, стимулювати учнів до розвитку. Вчений наголошує на необхідності висування високих вимог до особистісних якостей і ціннісних орієнтирів корекційного педагога, зокрема: любов до аномальних дітей; інтерес до особистості дитини та її розвитку; орієнтація на корекційно-виховний вплив, на творчість у педагогічній діяльності; самовдосконалення.

З. Єрмолович та Т. Юрок вважають, що основу професійно-особистісної позиції корекційного педагога складають: рівне, турботливе ставлення до дитини у поєднанні з поміркованою вимогливістю, незалежно від ступеня виразності й характеру порушень її розвитку; бажання і здатність розуміти проблеми дитини з психофізичними вадами; вміння бачити і радіти кожному успіхові дитини і найменшим її досягненням; готовність зрозуміти і прийняти інтереси дитини, погляди, настрої, моду, кумирів; ставлення до оцінки діяльності дитини як інструмента діагностики її особливостей і стимулю-

вання досягнень, а не лише як засобу холодної констатації порушень в її розвитку; толерантність, що виявляється як професійна якість у витримці, самовладанні в різних педагогічних ситуаціях, незалежно від фізичного і душевного стану корекційного педагога; готовність до усвідомлення, критичного переосмислення способів і прийомів власної професійної діяльності, її результатів, а також діяльності всіх учасників освітнього процесу [5].

Л. Акатов вважає, що в роботі з дітьми з обмеженими можливостями професійні знання, вміння і навички вчителя є лише необхідними умовами, а провідну роль відіграють його особистісні якості [1]. Оскільки такий фахівець виступає у різних соціальних ролях, то, на думку Л. Акатова, він має володіти якостями, властивостями, що притаманні як турботливим батькам, так і спеціалістам різних профілів (педагогам, психологам та ін.). До суб'єктивних характеристик спеціаліста, який працює з дітьми з вадами психофізичного розвитку, вчений відносить: мотиваційну спрямованість, характер, здібності, психічні стани, рівень розвитку основних психічних функцій, самооцінку, індивідуальний стиль діяльності та спілкування.

Питання корекційно-виховної роботи з аномальними дітьми завжди є актуальними серед проблем спеціальної педагогіки. Пошуки оптимальних шляхів її реалізації, вдосконалення форм і методик спеціального навчання, розроблення нових корекційних технологій – основні завдання педагогіки XXI століття. Праця корекційного педагога виходить за межі традиційних видів роботи вчителя, оскільки охоплює: консультативну, діагностичну, соціально-педагогічну, реабілітаційну, психотерапевтичну та корекційну діяльність. Ця багатогранність підпорядкована меті професійної діяльності корекційного педагога: йдеться про соціальну адаптацію та інтеграцію дитини з особливими освітніми потребами у систему суспільних стосунків. Для реалізації цієї мети всі компоненти педагогічної діяльності корекційного педагога мають бути корекційно спрямованими, а власне корекційна робота – виділятися у специфічний вид діяльності.

У роботі корекційного педагога тісно пов'язані різноманітні види педагогічної діяльності: діагностична, орієнтаційно-прогностична, конструктивно-проектувальна, корекційна, організаційна, інформаційно-пояснювальна, комунікативно-стимулююча, аналітико-оцінювальна, дослідницько-творча. Корекційна діяльність безпосередньо залежить від усіх інших. Адже саме так відбувається вивчення дитини з особливими освітніми проблемами, прогнозування її розвитку. Водночас вона акумулює всі заходи корекції виявлення недоліків психофізичного розвитку дитини щодо запобігання вторин-

них та інших відхилень, формування умов для її нормального розвитку. Корекційна робота – елемент професійної діяльності всього педагогічного персоналу незалежно від посади, оскільки основною особливістю навчального процесу спеціальної школи є його корекційна спрямованість. Тож діяльність корекційного педагога можна назвати корекційно-педагогічною.

О. Гонєєв зазначає: «Корекційно-педагогічна діяльність – це складне психофізіологічне і соціально-педагогічне явище, що охоплює весь освітній процес (навчання, виховання і розвиток)...» [2].

З'ясовуючи специфіку педагогічної роботи з аномальними дітьми, В. Сластьонін пропонує розглядати корекційно-педагогічну діяльність як невід'ємну складову педагогічного процесу, що є динамічною педагогічною системою, спрямованою на розв'язання розвивальних і освітніх завдань.

Змістовне визначення корекції в теорії спеціальної педагогіки зробив І. Єременко. Він зазначив, що це складна система впливу на аномальних дітей, яка має поєднуватися з медичною допомогою і ґрунтуватися на збережених можливостях дитини. Саме І. Єременко пояснює, чому стосовно аномальних дітей треба вживати термін «корекційно-виховна» робота. Це зумовлено найважливішою рисою педагогічної корекції – її виховною функцією. Вчений зазначав, що діяльність учителя спеціальної школи, з огляду на це, є глибоко специфічною, корекційно спрямованою [4].

Найфундаментальніші розробки в галузі спеціальної педагогіки здійснені В. Синьовим, який сформулював сутність, принципи, педагогічні прийоми корекційної роботи з дітьми з особливими освітніми проблемами, охарактеризував умови належної корекційної роботи в спеціальній школі, дослідив і узагальнив теоретичні і практичні аспекти корекції інтелектуальних вад в учнів спеціальної школи.

Усі вчені одноставні – корекційна спрямованість становить сутність навчально-виховного процесу в спеціальному навчальному закладі і не розглядається як окрема ділянка або додаток до основного змісту роботи школи, а є його складовою. Це означає, що кожна тема, яка вивчається в школі, кожний метод і прийом, використані вчителем або вихователем, мають не лише сприяти засвоєнню знань, умінь і навичок, формуванню поведінки, а й виправленню вад психофізичного розвитку (залежно від структури дефекту). Успішне виконання завдань спеціальної школи можливе, коли всі педагогічні заходи спрямовуватимуться на послаблення або подолання психічних і фізичних недоліків учнів та їх подальший цілісний особистісний розвиток.

Водночас не завжди вчителі і вихователі спеціальних шкіл розуміють аспекти корекційної

спрямованості, вважаючи, що корекційна робота реалізується логопедом, лікарями або ними самими, проте в окремо виділених структурних елементах уроку, у другій половині дня чи на індивідуальних корекційних заняттях з учнями. Так штучно відокремлюється освітньо-виховний і корекційно-розвивальний вплив.

Аналіз сучасного стану педагогічної практики свідчить, що необхідно спеціально готувати майбутніх фахівців до реалізації корекційних завдань, формуючи не тільки спеціальні теоретичні знання, а й навчаючи їх методики здійснення корекційно-педагогічної діяльності. Насамперед корекційний педагог має бути добре обізнаним з об'єктом корекції – усіма компонентами розвитку особистості дитини, структурою її дефекту (як загальною – властивою аномальній дитині в цілому, так і індивідуальною – якісно відмінною у кожного учня).

Починаючи працювати з учнями, корекційний педагог має визначити індивідуальну структуру дефекту кожної дитини, вивчити її досвід, спрямованість і поведінку. Така конкретизація дасть змогу правильно прогнозувати розвиток дитини, визначити зміст корекційної роботи та індивідуального підходу, а узагальнення матеріалів на всіх учнів класу сприятиме виділенню спільних проблем, добору загальних корекційно-розвивальних прийомів і засобів, які використовуватимуться у навчально-виховному процесі. Зауважимо, що система корекційного впливу на учнів має бути розрахована на тривалий час і діяти на особистість у цілому, в єдності таких її компонентів, як: пізнавальні, емоційно-вольові, психічні процеси; досвід (знання, вміння, навички); спрямованість; поведінка. Відповідно вчителю необхідно узгоджувати педагогічні впливи з медичними і психологічними; дотримуватися послідовності й наступності в корекційно-виховній роботі, єдиного охоронно-педагогічного режиму в школі і сім'ї. Саме ця інтеграція є певною відмінністю навчального процесу спеціальної школи від масової. Назвемо особливості процесу навчання в спеціальній школі, виділені у працях І. Єременка: повільність процесу у навчанні; простіший виклад матеріалу; повторюваність у навчанні; поглиблений індивідуальний і диференційований підходи; предметно-наочний і практичний характер навчання; опора на розвиненіші здібності дитини і подолання загальної недостатності її інтелектуальної сфери; спеціальна організація навчальної діяльності учнів, зокрема розвиток стимулів до навчання та пізнавальних процесів; керівна роль учителя, що виявляється у сукупності форм (учитель дає знання, організовує спостереження, інструктує, перевіряє, оцінює) [4].

Отже, майбутній корекційний педагог має усвідомити, що навчання – основний шлях корекції недорозвитку психіки аномальних дітей, оскільки перебуває у нерозривній єдності з ви-

хованням і розвитком, може спрямовуватися на формування новоутворень особистості дитини. Окрім цього, корекційне навчання потребує спеціальної організації навчального процесу, що відображається в умовах, засобах, методичних прийомах тощо.

В. Синьов довів, що для забезпечення корекційної спрямованості навчання необхідним є дотримання таких умов:

1. Для посилення коригуючого впливу педагогічного процесу на розумовий розвиток аномальних дітей принцип корекційної спрямованості має цілісно впливати на змістовні, діяльнісні, особистісні компоненти інтелекту у їх системній єдності.

2. Корекційний ефект роботи спеціальної школи пов'язаний із забезпеченням діалектичної єдності, з одного боку, адаптації засобів педагогічного процесу до знижених пізнавальних можливостей аномальних дітей, і, з іншого, – спрямованості цих засобів на максимально можливий розвиток здібностей учнів до оволодіння елементами соціальної культури у неадаптованому вигляді.

3. Педагогічний процес має переважно спрямовуватися на формування у дітей вищих психічних функцій із забезпечення їхньої усвідомленості та діяльності.

4. Навчально-виховна робота спеціальної школи у корекційному впливі на розумовий розвиток учнів ґрунтується на організації їхньої предметно-практичної діяльності із забезпеченням її інтелектуалізації та вербалізації (з урахуванням особливостей) і корекції процесів інтеріоризації та екстеріоризації знань і вмінь, які засвоюють діти.

5. Корекційний ефект роботи з аномальними дітьми зумовлений забезпеченням активізації та формування їхнього продуктивного мислення, що підвищує свідомість засвоєння знань і вмінь, мотивацію пізнавальної діяльності.

6. Необхідне спеціальне педагогічне керівництво пізнавальною діяльністю аномальних учнів з урахуванням відповідних корекційних прийомів при орієнтації на послідовний розвиток інтелектуальної самостійності учнів.

7. При виконанні учнями інтелектуальних завдань, які відповідають за рівнем труднощів їхній зоні найближчого розвитку, корекційний ефект пов'язаний із забезпеченням успіху у роботі, наполегливим закріпленням психічних новоутворень для проведення їх на рівень актуального розвитку пізнавальних здібностей дітей [9].

Отже, майбутнього корекційного педагога треба навчити створювати ці умови як у загальному педагогічному процесі, так і при викладанні окремих навчальних предметів.

Організація навчання потребує добору вчителем мети, змісту і методів. З практики відомо, що визначення дидактичної мети і змісту не викликає у педагога труднощів, оскільки вони чіт-

ко окреслені у навчальних програмах кожного предмета, деталізовані за класами, розділами і темами; відповідно до них учитель добирає дидактичні методи і прийоми.

Значно складніше проводити корекційну роботу, оскільки спеціальної програми не існує, а значить не існує заздалегідь визначеного чіткого змісту навчання. Цей зміст зорієнтований лише загальною метою – послаблення або подолання недоліків психофізичного розвитку дітей із вадами і подальший розвиток особистості дитини. Проте конкретні завдання корекційної роботи, її об'єкт, детальний зміст і методи кожного разу відрізнятимуться від ланки навчального процесу і рівня розвитку учнів.

Фахівці ВНЗ повинні навчити майбутніх корекційних педагогів аналізувати загальні та індивідуальні об'єкти корекції учнів, обирати на кожен урок відповідні і розв'язувати не всю низку корекційних завдань, а лише ті, що зумовлені дидактичною метою уроку і характером навчального матеріалу. На уроці розв'язується кілька корекційних завдань, решта в цей час не актуалізується. Проте на наступних уроках, згідно з навчальними цілями і характером матеріалу, провідними стають інші корекційні завдання. Головне, щоб учитель проводив корекційну роботу в системі, щоб виділена ним певна ланка підпорядковувалася загальним корекційним цілям і була інтегрованою зі змістом навчального предмета.

Особливе значення при цьому мають відповідно дібрані та корекційно спрямовані методи навчання учнів. Г. Дульнев стосовно цього зазначає, що темпи розвитку дитини можна значно прискорити завдяки відповідній організації методики навчання. Це означає, що вчитель має володіти вмінням поєднувати корекційні прийоми з дидактичними методами.

З'ясувалося, що студенти, правильно визначаючи мету корекції, її зміст, не завжди знають як їх реалізувати. Тому часто ця мета штучно приєднується до навчального компонента, а спроби її реалізувати здійснюються лише через дидактичні засоби. На жаль, під час підготовки студентів не приділяється достатньо уваги методичним умінням корекційної діяльності, у майбутніх корекційних педагогів формують переважно вміння діагностичної, організаційної та інформаційно-пояснювальної роботи. Тому на практиці вчитель виявляється безпорадним – він знає особливості психофізичного розвитку дитини з вадами, добре володіє методиками навчання, проте не вмiє їх корекційно спрямовувати.

Часто корекційна спрямованість навчання не реалізується повною мірою, оскільки вчитель не знає, як оцінити ефективність її впровадження. Відтак необхідно розробити показники резуль-

тативності корекційного впливу у процесі навчання.

Такими критеріями, зокрема, можуть стати:

- якісне і кількісне полегшення структури дефекту;
- виправлення недоліків і перехід скоригованої вади до позитивних можливостей дитини;
- підвищення рівня актуального розвитку і, як наслідок, збільшення зони найближчого розвитку;
- свідоме користування дітьми набутого досвіду;
- накопичення і позитивна зміна властивостей особистості.

Користуючись цими критеріями, вчитель може зробити висновки щодо правильності та якості корекційної роботи. Висвітлювати їх можна в індивідуальних картках розвитку дитини через певні проміжки часу (оптимальними можуть бути календарні навчальні терміни – чверть, семестр, рік). Підставою для цього стануть результати роботи психолога, логопеда, інших спеціалістів, оцінка рівня сформованості знань, умінь і навичок учня. Дидактичним показником при цьому виступатиме традиційна оцінка знань, умінь і навичок. Проте вона має узгоджуватися з результатами корекційної роботи.

Висновок. Корекційний педагог має бути готовий до виконання багатьох завдань і соціальних ролей. Це означає, що він має глибоко оволодіти професійною майстерністю, педагогічним тактом. У роботі з аномальними дітьми позитивні емоції слугують засобом корекції. З огляду на це, корекційний педагог має бути не лише врівноваженим, а й (залежно від ситуації) емоційно виразним, щоб «розворушити» дітей, зняти негативні емоції, стимулювати до активної діяльності. Підсумовуючи, наголосимо, що корекційним педагогом дійсно може бути далеко не кожна особистість, а лише та, яка володіє педагогічно спрямованою сукупністю необхідних якостей і відповідною професійно-педагогічною готовністю.

Література

1. Акатов Л.И. Социальная реабилитация детей с ограниченными возможностями здоровья. Психологические основы : учеб. пособ. для студ. высш. учебн. завед. / Л.И. Акатов. – М. : ВЛАДОС, 2003. – 368 с.
2. Гонеев А.Д. Основы коррекционной педагогики : учебн. пособ. для студ. высш. учебн. завед. / А.Д. Гонеев, Н.И. Лифинцева, Н.В. Яллаева; под ред. В.А. Сластенина. – М. : Изд. центр «Академия», 1999. – 280 с.
3. Еременко И.Г. Значение личного примера учителя в нравственном воспитании учащихся / И.Г. Еременко // ЦДАВОВ України. – Ф. 5128 – оп. 1. – спр.100 – арк.40.
4. Еременко И.Г. Олигофренопедагогика / И.Г. Еременко. – К. : Высш. шк., 1985.
5. Ермолович З.Г. Воспитательный потенциал профессиональной подготовки тифлопедагогов / З.Г. Ермолович, Т.Н. Юрок. // Подготовка дефектологов в системе высшей школы: состояние, перспективы развития : материалы междунар. науч.-метод. Семинара. – Минск: БГПУ, 2005. – С. 56–60.
6. Коберник Г.М. Основы дефектологии / Г.М. Коберник, В.М. Сильов. – К. : Вища шк., 1994. – 143 с.
7. Назарова Н.М. Системный подход в организации профессиональной подготовки учителя-дефектолога / Н.М. Назарова // Дефектология. – 1990. – №3 – С. 78–84.
8. Подласый И.П. Курс лекций по коррекционной педагогике : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед. / И.П. Подласый. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2002. – 352 с.
9. Синев В.Н. Коррекционно-воспитательная направленность учебно-воспитательного процесса вспомогательной школы / В.Н. Синев // Введение в историю олигофренопедагогики / под ред. А.И. Капустина. – Донецк : ТОВ «Либідь», 2996. – С. 10–20.
10. Селецкий А.И. Психопатология детского возраста / А.И. Селецкий. – К. : Вища шк., 1987. – 295 с.
11. Строгова Н.А. К вопросу о гуманизации педагогической деятельности олигофренопедагога / Н.А. Строгова. // Дефектология. – 1999. – №1. – С. 50–63.